

УДК 811.111

Загальне мовознавство

Тригуб І.П.

старший викладач

кафедри ділової іноземної мови та

міжнародної комунікації, НУХТ

Формування граматичної компетенції у студентів немовних спеціальностей ВНЗ у процесі вивчення англійської мови

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Сучасна система освіти зазнає значних змін у зв'язку з прогресивними перетвореннями, що здійснюються в усіх життєво важливих сферах нашого суспільства, підтриманням Україною ідей Болонського процесу та інтеграцією в європейський освітній простір. Сучасні пріоритети державної політики в галузі освіти зорієнтовані на підготовку фахівців з високим інтелектуальним потенціалом, розвиненими фаховими компетенціями, здатних до самореалізації і саморозвитку. Зростаючі потреби в спілкуванні та співпраці між країнами та людьми з різними мовами та культурними традиціями, нова освітня система в Україні вимагають суттєвих змін у підході до викладання, оновлення змісту та методів навчання іноземних мов. Тому знання іноземних мов є важливою передумовою для особистих, культурних, професійних та економічних контактів. Вивчення іноземних мов включає декілька аспектів. Одним з таких аспектів є граматики. У навчанні іншомовному говорінню граматики посідає важливе місце, це є у своєму роді каркас, на якому базується лексика. Вивчення граматики та правильне оформлення висловлювання, а також розпізнавання граматичних форм у мові та письмі відбувається завдяки формуванню граматичних навичок. Засвоєння граматики викликає багато труднощів, які ускладнюються граматичними термінами і правилами та нескінченним рядом винятків. Результати нашого аналізу виявили необхідність у навчальних

вправах, які направлені на граматичну компетенцію [1, 23-34]. В ході роботи над статтею ми проведемо саме таке дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Першорядна значущість цієї проблеми привертала увагу багатьох учених (О. Вєтохов, Г. Воронцова, Р. Мартинова, Н. Склярєнко, В. Цетлин, та ін.), дослідження яких були присвячені визначенню змісту навчання граматичного матеріалу та пошуку раціональних й ефективних методів викладання. Над цим питанням (формування та функціонування граматичної компетенції) працювали такі вчені: Ю.І.Павлов, П.В.Сисоєв, С.Ю.Ніколаєва, В.В.Сафонова, А.Д.Hirsh [2, с.619] та інші. Цей вид компетенції, як зазначає П.В.Сисоєв, дозволяє тим, хто нею користується, почувати себе практично на рівні з носіями мови, що є кроком до адекватного володіння іноземною мовою, тобто здатністю оперувати вивченою мовою у повсякденних ситуаціях на рівні, максимально наближеному до рівня носіїв мови [3,с.9]. Уточнювали поняття «педагогічна грамати́ка» такі дослідники як Черноватий Л.М., Хельбіг Г., Dirven R. Здійснені дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми формування мовної компетенції, зокрема не розглянутим залишається питання формування професійно-орієнтованої англомовної граматичної компетенції, а звідси – і відсутність системи вправ для її формування. Саме тому ми вважаємо актуальним та необхідним розглянути цей аспект вказаної проблеми, тобто розробити науково обґрунтовану систему вправ для формування професійно-орієнтованої англомовної граматичної компетенції.

Метою пропонованої статті є дослідження умов формування англомовної граматичної компетенції у позамовних ВНЗ на практичних заняттях з англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У спеціальній літературі зазначається, що складовими будь-якої компетенції є знання, вміння, ставлення та навички. О.Ткачук зауважує, що поняття компетенція сприймається як похідне, вужче

від поняття компетентність. Це соціально закріплений освітній результат [4,156]. За визначенням О.Ткачук, компетенція (лат. *competentia*, від *competo* – взаємно прагну, відповідаю) – об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо в певній сфері діяльності людини. Н.Кузьміна вважає формування компетенцій кінцевим результатом процесу освіти, а компетентність – властивістю особистості [5, 90]. І.Зязюн компетентність тлумачить як якість особистості, що ґрунтується на знаннях, інтелектуально й особистісно обумовленому досвіді соціально-професійної життєдіяльності людини [6, 35]. Щоправда, визначення та розмежування цих дефініцій і донині в науковій літературі достаточо не визначені. Для детального опису важливих складових професіограми майбутнього фахівця, нами виокремлено граматичну компетенцію, яка виявляє себе як невід'ємна складова комунікативної компетенції, тобто як уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, яка відповідає нормам соціальної взаємодії, притаманним конкретній культурі; вміння учасників спілкування володіти комунікативними стратегіями, правилами спілкування й передбачає органічну єдність мовної, мовленнєвої, прагматичної та предметної компетенцій [7,228]. Професор Д.І. Ізаренков дотримується такої думки, що обсяг поняття «комунікативна компетенція» не обмежується двома видами мовленнєвої діяльності особистості (слухання і говоріння), а й уможливорює існування чотирьох типів мовленнєвої компетенції, що співвідносяться з основними видами мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо) [8,54-60] та вважає базовими складовими комунікативної компетенції наступні компетенції: 1) Мовну - обізнаність з мовою: мовними одиницями, їх виражальними можливостями, тобто знання мови; володіння мовними уміннями й навичками, складниками якої є: фонетична, лексична, граматична, стилістична, орфографічна компетенції та ін. 2) Мовленнєву - уміння використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування, тобто володіння мовленнєвими уміннями і навичками. Мовленнєва компетенція особистості виявляється у сформованості умінь користуватися усною і писемною

літературною мовою, багатством її виражальних засобів залежно від цілей і завдань висловлювання та громадського життя. 3) Предметну - це вміння відтворювати в свідомості картину світу (предмети, явища і взаємозв'язок між ними на основі активного володіння загальною лексикою). 4) Прагматичну - виявляється в здатності до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою свідомого вибору необхідних форм, типів мовлення, врахування ознак функціонально-стильових різновидів мовлення (опису, роздуму, розповіді).

Усі наявні та можливі комунікативні компетенції мають рівний статус, оскільки кожна з них повною мірою задовольняє інтелектуальні потреби її власника. Тому володіння мовою слід оцінювати з погляду рівня сформованості відповідної комунікативної компетенції. Для того, щоб обґрунтувати зміст граматичної компетенції як обов'язкової складової процесу навчання іноземної мови для студентів немовних ВУЗ, визначити комплекс умов ефективного її формування, простежити вплив процесу на особистість студента, зупинимося на теоретичних засадах цього питання. Отже, граматична компетенція (ГК) – це здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань та розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок і знань та граматичної усвідомленості. Визначальними особливостями граматичної компетенції нами виокремлено: здатність розуміти й виражати значення, продукуючи і розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази і речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню їх як стійких формул) [9,112]; неусвідомлене вживання граматичних форм рідної та іноземної мови згідно із законами і нормами граматики (рід, число, відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм; внутрішнє невербалізоване знання граматичної системи мови, знання морфологічної та синтаксичної системи мови (типології форм), а також набору правил. Як зазначає О. Вовк, граматична компетенція забезпечує системне знання лексичного, морфологічного,

синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для побудови осмислених і зв'язних висловлювань; володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища у мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для розв'язання мовленнєво-розумових проблемних завдань. Тому граматична компетенція нами тлумачиться як наявність у майбутнього спеціаліста відповідних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які можна подати у вигляді конструкта таких компонентів: мотиваційного, гностичного, діяльнісного та особистісного. Основними компонентами граматичної компетенції є: — граматичні навички : 1) репродуктивні (навичками говоріння і письма), та 2) рецептивними (навичками аудіювання і читання); характеризуються такими ознаками як автоматизованість, гнучкість і стійкість та поетапною сформованістю); — граматичні знання; — граматична усвідомленість.

Для формувань граматичної компетенції використовують вправи. Вправа - це спеціально організоване в навчальних умовах багаторазове виконання окремих операцій, дій або діяльності з метою оволодіння ними або їх удосконалення.

Щоб вирішити проблему засвоєння граматичної компетенції, потрібна раціональна система вправ, яка має забезпечити: підбір необхідних вправ, що відповідають характеру навички або вміння; визначення необхідної послідовності вправ; розташування навчального процесу та співвідношення його компонентів; систематичність і регулярність виконання вправ; взаємозв'язок різних видів мовленнєвої діяльності. Кожна вправа має 3- або 4-фазову структуру: 1) завдання (важлива, бо вона має містити мотив до виконання мовленнєвої дії, поряд з тим учневі треба пояснити, що і як він має зробити); 2) зразок виконання (факультативна, адже може мати місце, якщо у зразку виконання є потреба, а може бути відсутньою); 3) виконання завдання (є власне вправою); 4) контроль (з боку вчителя, самоконтроль). Щоб підібрати необхідні вправи для різних компонентів системи, слід визначити типи і види вправ за певними критеріями, охарактеризувати їх та виявити їх відповідність

для формування тих чи інших навичок або вмінь мовлення. Робимо висновки, що для формування граматичної компетенції використовуються такі основні типи вправ:

1). Спрямовані на прийом або видачу інформації:

- рецептивні - вправи на впізнавання, диференціацію, ідентифікацію, вибір за контекстом; студент сприймає вербальну інформацію через слуховий або зоровий канал, а тим чи іншим способом показує, що він впізнає, розрізняє, розуміє усне чи писемне мовлення;
- репродуктивні - студент відтворює повністю або із змінами слово, речення, текст;
- рецептивно-репродуктивні - переважно умовно-комунікативні вправи на імітацію, підстановку, трансформацію, завершення поданого матеріалу; це можуть бути відповіді на різні типи запитань, постановка запитань; студент спочатку сприймає, а потім репродукує інформацію повністю або частково;
- продуктивні – студент самостійно породжує висловлювання різних рівнів (усні, писемні);
- рецептивно-продуктивні – студент спочатку сприймає, а потім репродукує інформацію повністю або частково.

2). Спрямовані на комунікативність:

- комунікативні(мовленнєві) спеціально організована форма спілкування, коли учень реалізує акт іноземною мовою, що вивчається
- умовно-комунікативні - передбачаються мовленнєвій діяльності студентів у ситуативних умовах; основні визначальні якості – наявність мовленнєвого завдання і ситуативності. Якщо одна з 2-х ознак відсутня, вправу не можна віднести до умовно-комунікативних.
- деякі некомунікативні вправи різних видів – вправи, де студенти виконують дії з мовним матеріалом поза ситуацією мовлення, зосереджуючи увагу лише на формі.

У процесі навчальної діяльності під час вивчення іноземної мови студентами немовного ВНЗ для формування граматичної компетенції обов'язково паралельно з основними видами вправ потрібно використовувати додаткові типи вправ: за характером виконання: усні та письмові; за участю рідної мови: одномовні та двомовні; за функцією у навчальному процесі: тренувальні чи контрольні; за місцем виконання: класні, домашні, лабораторні. Доречно використовувати тестування граматичних знань, умінь та навичок, що передбачає виконання завдань, пов'язаних з оформленням словосполучень та речень, наприклад: вибрати потрібну форму із низки запропонованих; знайти помилку серед підкреслених фрагментів речення; дібрати синонімічні синтаксичні конструкції; заповнити пропуски відповідною граматичною формою чи синтаксичною структурою тощо; оперативно виконувати граматичну трансформацію.

Нагадаємо, що навички граматичної компетенції формуються поетапно. Доцільно виділити 3 етапи :1) орієнтовно-підготовчий - студенти знайомляться з новим мовним матеріалом (граматичним, лексичним, фонетичним, що пред'являється в ситуації або контексті), і виконують окремі мовленнєві (в окремих випадках - мовні) дії за зразком або правилом; 2) стереотипно-ситуативний або стандартизуючий - автоматизація дій студентів з новим мовним матеріалом в аналогічних ситуаціях мовлення, головним чином на рівні фрази/речення, в окремих випадках - слова або словосполучення; 3) варіююче-ситуативний - подальша автоматизація дій студентів з мовленнєвими матеріалами на рівні понадфразової єдності. Новий матеріал вивчається поряд з тим, що вивчався раніше, завдяки чому формується стійкість, продовжується формування автоматизованості та гнучкості вже набутої навички.

Мовцю зі сформованою мовною компетенцією будуть притаманні такі загальномовні вміння та навички, які безпосередньо стосуються виявлення граматичної компетенції, наприклад: 1) вибирати синтаксичні структури, які відповідають комунікативним намірам; 2) прогнозувати синтаксичні схеми висловлювання (забезпечує нормальний темп і автоматизм в мовленні, зводячи

до підсвідомого і машинального акту процес конструювання цілого речення за першим словом чи початком висловлювання); 3) подолати внутрішньомовну інтерференцію - фальшиву аналогію в утворенні і вживанні граматичних форм; 4) пов'язувати речення в межах надфразових єдностей (здатність граматично узгоджувати члени речення, узгоджувати їх форми в часі, вживати синтаксичні синонімічні структури); 5) узагальнювати граматичні поняття; 6) володіти засобами вираження зв'язків і відношень між фразами і лексемами висловлюванні, тобто це «знанням граматичної структури мови», оскільки воно відображає ступінь засвоєння граматичних засобів іноземної мови для вираження концептуальної і мовної картини світу; 7) автоматично «зчитувати» граматичні риси (у поєднанні із вмінням усвідомлено застосувати знання, відображають результати основних тенденцій граматики-перекладного та комунікативного підходів до навчання мови).

Висновки. В житті кожної людини письмо, читання, говоріння, аудіювання відіграє дуже важливу роль. Письмо Ї видатне надбання людства, величезний здобуток кожного народу, кожної людини, що оволодіває писемністю. Воно використовується в різноманітних галузях діяльності людини: в організації виробництва, в науці, культурі, засобах масової інформації та зв'язку, в міжнародних політичних відносинах, у просвітницькій роботі. Історики вказують на те, що письмо Ї неперехідна пам'ять поколінь, яка зберігає повідомлення про події та справи минулих віків і тисячоліть. Письмо є потужним фактором прискореного розвитку людства. Їйому належить визначна роль у створення та збереженні духовних, а через них і матеріальних цінностей. Письмо має інтернаціональний характер. Воно продовжує і розвиває те, що було створене іншим народом. Так було в далекій давнині, те ж саме спостерігається і зараз. Отже, наявність компонентів граматичної компетенції є важливою умовою становлення студента як фахівця. Для ефективного формування усіх складових граматичної компетентності у студента немовного ВУЗ під час вивчення англійської мови важливо орієнтуватися на закономірності, принципи та правила засвоєння теоретичних знань, аспекти

організації знань в мисленні і пам'яті людини, застосовувати методи і прийоми розвитку пізнавальних здібностей студентів. Загалом, ми можемо сказати, що формування мовленнєвих умінь неможливе без оволодіння мовним граматичним матеріалом.

1. Бородулина М. К., Карлин А.А., Лурье А.С. Обучение иностранному языку как специальности / М.К.Бородулина, А.А.Карпин, А.С.Лурье // Высшая школа.- 1982.- С. 23-34.
2. Hirsh A.D. The Dictionary of Cultural Literacy : What Every American Needs to Know / A.D. Hirsh. – Boston, 1998. – 619p.
3. Сысоев П.В. Культурное самоопределение личности в контексте диалога культур : монография / П.В. Сысоев. – Тамбов : ТГУ им.Державина, 2001.
4. Ткачук О.С. Мовно-мовленнєва компетенція на уроках української мови в початкових класах / О.С.Ткачук // Вісник Житомирського державного університету, Випуск 44. Педагогічні науки. – С.156.
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М.: Просвещение, 1990. – С. 90.
6. Педагогічна майстерність : Підручник /Л.А.Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. –К. : Вища шк., 1997. – С.349.
7. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології. Навчальний посібник / Ф.С.Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – С.228.
8. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д.И.Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С.54-60.
9. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред.укр.видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва ; [пер. з англ. О. М. Шерстюк]. –К. : Ленвіт, 2003. – С.273, с.112-113.

Тригуб І.П. Формування граматичної компетенції у студентів немовних спеціальностей ВНЗ у процесі вивчення англійської мови

Анотація. У статті розглядаються питання, що стосуються загальної характеристики граматичної компетенції; цілей її формування у студентів немовних спеціальностей ВНЗ; етапів формування граматичної компетенції; вправ для формування граматичної компетенції; дається характеристика засобів формування граматичної компетенції.

Ключові слова: граматична компетенція, етапи, вправи, засоби.

Тригуб И.П. Формирование грамматической компетенции у студентов неязыковых ВУЗ в процессе изучения английского языка

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, касающиеся общей характеристики грамматической компетенции; целей ее формирования у студентов неязыковых ВУЗ; этапов формирования грамматической компетенции; упражнений для ее формирования; дается характеристика средств формирования грамматической компетенции.

Ключевые слова: иноязычная грамматическая компетенция, этапы, упражнения, средства.

Tryhub I.P. Grammatical Competence Formation of unlinguistic students of Institute of higher education in the process of study of English

Summary. The article is devoted to the problem of the grammatical competence formation. The general characteristics of grammatical competence are given; the aims of the grammatical competence formation are defined; the stages of the grammatical competence formation are given; examples of exercises for the formation of grammatical competence and a short characteristics of means for the grammatical competence formation are given; the issue of the assessment of grammatical competence is specified.

Key words: foreign grammatical competence, school grammatical minimum; stages, exercises, means assessment of the foreign grammatical competence.